

|
ДРУШТВЕНИ ОДНОСИ
И НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

1.1.

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Други светски рат (1939–1945) умногоме је променио међународне односе који су владали у Европи до овог догађаја, а и сам почетак рата наговестио је велике промене у светском поретку. Промене које ће се догодити у годинама после светског рата довешће до великих конфронтација, несугласица, али и експлозивног напретка науке и технологије. Највеће државе, чак и дојучерашњи савезници у рату, такмичиће се на свим пољима и желеће да доминирају и остваре превласт у свакој ситуацији и у свим областима.

Рат је оставио дубоке и несагледиве последице и велика материјална разарања. Број погинулих никада није тачно утврђен. Процене су да је настрадало око 50 милиона људи, од чега су деведесет процената чиниле цивилне жртве. Као и сваки рат, и овај је довео до великих демографских промена; читаве етничке заједнице су десетковане. На простору окупираних земаља Немачка је успоставила различите режиме власти. Најсуровије је било на простору Совјетског Савеза, Југославије, Пољске и Грчке. Нешто другачији однос, због теорије о сродним народима, био је према западноевропским народима. Не смемо заборавити ни питање Јевреја у Европи и нацистичке теорије о „нечистим народима“, због које је

страдало око шест милиона Јевреја. Од оних који су преживели Холокауст, велики број напустио је Европу и населио се у Сједињене Америчке Државе. Непосредно после тога, створена је и држава Израел, 1948. године. Више милиона Немаца напустило је источну Европу, а слична судбина задесила је и италијанску мањину на источном делу Јадрана.

Материјална разарања су била огромна и економски су исцрпела народе и државе. Масовно су бомбардовани градови, рушене су комуникације, индустријска постројења, све оно што је годинама после Првог светског рата мукотрпно стварано. Рат није вођен на територији Сједињених Америчких Држава, осим напада на Перл Харбур, на Хавајима, тако да овај простор није претрпео ратна разарања. Пре уласка у рат, САД су давале велике кредите Великој Британији и Француској и испоручивале оружје и ратни материјал, а чињеница да су САД избегле разарања на својој територији довеле су до тога да је у послератном периоду њихова индустрија могла брже да се развије и да учествује са три четвртине у светској производњи. Овакве и сличне процене износи Бранко Петрановић у књизи *Историја Југославије* и пише: „Цени се да је 1946. год. 63% светске производње и $\frac{3}{4}$ капитала свих капиталистичких држава отпадало на САД.“¹

У периоду после Другог светског рата долази до склапања мировних уговора и цртања нових граница. Судбина Немачке зависила је од договора између Совјетског Савеза и западних савезника. Немачка је подељена на Западну и Источну. Петрановић још и додаје: „Силе дојучерашње антифашистичке коалиције сукобљавале су

¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије*, трећа књига, Нолит, Београд, 1988, стр. 10.

се око уређења послератног света, око граница, схватања демократије. Епицентри сукоба интереса налазили су се на тлу Немачке, на Балкану, у средњој Европи, Ирану, на Далеком истоку.“²

Аустрија је успела да поврати независност и 1955. године постала је суверена и неутрална држава. Совјетски Савез је у свој састав увео Литванију, Естонију и Летонију. Већ тада видели су се обриси две супротстављене суперсиле, које су се бориле за надмоћ и светску доминацију. Постигнута заједничка победа у Другом светском рату и савезништво трајали су кратко, а почетна сарадња прерасла је у све већу нетрпељивост и конфронтацију. О феномену конфронтације пише и Петрановић који наводи: „Антифашистичка коалиција САД, СССР-а и Велике Британије, створена у борби против осовине, није надживела капитулацију Немачке и Јапана.“³

Наслућивао се хладан и мрачан период у међународним односима у неколико деценија двадесетог века. „Када се говори о Хладном рату, мисли се на период од 1945. године (неки аутори кажу 1947) до 1989. године; дакле, период после Другог светског рата, у односима између, пре свега, два савеза, односно две силе, Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза и њихових савезника који се придружују у међувремену.“⁴

Сједињене Америчке Државе, као најјача економија и најдоминантнија капиталистичка земља, показивале су све већу амбицију да буду водећа глобална сила. Остаје забележено да је још после Првог светског рата било покушаја да се створи светска организација (Друштво

² Исто, стр. 9.

³ Исто, стр. 9.

⁴ Владимир Првуловић, *Савремени међународни односи*, Мегатренд, Београд, 2008, стр. 156.

народа), која би спречила глобалне сукобе. Овај покушај није успео, а савезници су још током Другог светског рата дошли на идеју да формирају организацију која би знатно ефикасније спречавала сукобе. О идеји стварања овакве организације и улози председника Рузвелта Бранко Петрановић пише: „Председник Рузвелт био је један од протагониста стварања Организације уједињених нација. С Великом Британијом и Канадом, САД су основале и финансирале Администрацију Уједињених нација за помоћ и обнову (UNRRA – *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – Унра), са задатком да помогне и обнову ратом опустошених земаља.“⁵

Уследило је потписивање „Декларације уједињених народа“ 1. јануара 1942. године. Принципи на којима је настала Организација уједињених нација (ОУН) на конференцији у Вашингтону, 1944. године, окупили су представнике Сједињених Америчких Држава, Совјетског Савеза, Велике Британије и Кине. Повеља Уједињених нација и Статут новог Међународног суда правде усвојени су у Сан Франциску, 25. и 26. маја 1945. године. Повеља, коју је потписало педесет земаља, ступила је на снагу 24. октобра и тај дан се обележава као дан ОУН. Уједињене нације се формално заснивају на приципу једнакости свих земаља, али пет чланица Савета безбедности су сталне и имају право вета. Сједињене Америчке Државе, Руска Федерација, Кина, Велика Британија и Француска, у зависности од својих интереса, могу да одобре или да оборе неку одлуку. Када се сагледа и овај аспект одлучивања, није се ни могло очекивати да неће доћи до конфронтације појединих сталних чланица Савета безбедности и земаља које следе њихову политику.

Исцрпљена ратом, европска привреда вапила је за финансијском инјекцијом која би помогла економски развој и изградњу. Сједињене Америчке Државе понудиле су финансијску помоћ европским државама, а та помоћ требало је да обезбеди и кључни политички утицај на шеснаест европских земаља које су прихватиле тзв. Маршалов план. Совјетски Савез је ово доживео као провокацију и борбу за утицај, те су уследиле контрамере. У Варшави, 1947. године, СССР је са комунистичким партијама социјалистичких земаља оформио Информбиро (Информациони биро комунистичких и радничких партија). Тако је настала тзв. блоковска политика и подела света на интересне сфере. Хладни рат трајао је неколико деценија, а обележиле су га многобројне кризе које су претиле светском миру, као и све већа трка у наоружању.

У свету су избијале кризе које су имале ратни епилог. У Кини се догодио грађански рат (1945–1950) и тако настају Народна Република Кина и Тајван. Многе земље су почеле да се боре за самосталност. Израел се сукобљавао са арапским земљама, а сукоб је ескалирао после шестодневног рата, јуна 1967. године. Још један грађански рат обележио је сукоб између САД и НР Кине. У рату у Кореји (1950–1953) НР Кина сврстала се на страну Народне Демократске Републике Кореје (Северна Кореја), а Сједињене Америчке Државе на страну Републике Кореје (Јужна Кореја). Грађански рат у Вијетнаму (1955–1975) оставио је велике последице на светске односе, али и на друштвену климу у Сједињеним Америчким Државама, које су учествовале пуних десет година на страни Јужног Вијетнама.

Криза у Немачкој поделила је Берлин и изазвала подизање зида 1961. године између Западног и Источног Берлина. Зид је постао симбол подељености два света на

два система. У близини „америчког дворишта“, на Куби, избила је криза 1962. године инсталирањем нуклеарних пројектила и облак нуклеарног рата се надвио над овим делом планете.

После Другог светског рата почиње да слаби и утицај колонијалних сила, а народи који живе на овим територијама почињу да размишљају о независности. Прва држава која је свој пут потражила изван колонијалног јарма била је Индија под вођством Махатме Гандија. Многе државе следиле су њен пример, попут Ирака, Кипра... Независност су стекли Камбоџа, Лаос, Северни и Јужни Вијетнам, Тунис, Мароко, Алжир. Овим државама није било у интересу да се приклоне постојећим војним блоковима и савезима, тако да су своју војну и сваку другу неутралност, односно мирољубиву коегзистенцију, манифестовали јавно да не би морали да учествују у војним и другим сукобима. У Београду је 1961. године одржана прва конференција покрета несврстаних земаља, на којој су учествовали представници 25 земаља.

Међутим, иако је светска криза међународних односа узимала маха, појавио се трачак наде и светлост на крају тунела. После дугих година хладног рата и међусобних конфронтација, долази до периода који се у међународним односима назива детант. Појам је настао од француске речи *Detante*, која значи опуштање. Управо овај термин означио је међусобне односе и раздобље побољшања комуникације Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза током седамдесетих година двадесетог века. Дошло је до закључења више споразума који су смањили трку у нуклеарном наоружавању, као и увођењу директне телефонске везе између Вашингтона и Москве. Период отопљених односа није дуго трајао, па је већ крајем седамдесетих, по интервенцији Со-

вјетског Савеза у Авганистану, период детанта био и званично завршен.

1.1.1.

ХЛАДНИ РАТ И СВЕМИРСКА ТРКА

Почетак затегнутих међународних односа, тзв. хладни рат, представља период који је почео 1947. године и подразумева однос супротстављених политичких гледишта између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза. Термин под овим називом први је сковао Џорџ Орвел, још 1945. године, у контексту критике двеју сила и њихове глобалне политике која ће се претворити у незванично ратно стање.⁶

Као почетак сукоба означава се сукоб двеју суперсила на територији тадашње комунистичке Југославије. Медији су у прошлости, али и данас, показивали интересовање за феномен хладноратовских подела. Тако и у дневном листу „Политика“, у тексту под називом „Хладни рат је почео изнад Ниша“, аутор констатује да су се првих дана по ослобођењу југа Србије у Другом светском рату, 7. новембра 1944. године, на небу изнад Ниша сукобили пилоти и авиони тадашњих савезника, САД и СССР-а.⁷

Такође, не смемо заборавити ни то да је после Рузвелтове смрти, 1945. године, и доласка Трумана на власт, Черчил лансирао крилатицу о „гвозденој завеси“⁸ коју

⁶ <http://www.politika.rs/scc/clanak/394150/Hladni-rat-je-poceo-iznad-Nisa>, 1. 2. 2018.

⁷ <http://www.politika.rs/scc/clanak/394150/Hladni-rat-je-poceo-iznad-Nisa> 22. 3. 2018

⁸ *Гвоздена завеса* је термин који је сковао Винстон Черчил и односи се на имагинарну границу која је идеолошки, а и физички, поделила Европу од тренутка када је завршен Други светски рат, па све до краја периода хладног рата (од 1945. до 1990. године).

су комунисти спустили да би се одвојили од „слободног света“. „На колеџу у Фултону (Мисури, САД), бивши британски премијер је марта 1946, у присуству председника Трумана, позвао на 'крсташки рат' против комунизма, подсећајући на обавезу одбране атлантске заједнице и војног зближавања угрожених држава“.⁹ Иначе, коришћење овог појма узело је маха, па су га и други употребљавали у реторици осуде и притисака, а претпоставља се да је овај појам први употребио Бернард Баруш, саветник америчког председника, током расправе у америчком конгресу, 1947. године године.¹⁰

С једне стране, налазили су се западни савезници окупљени око САД, где је доминирао капиталистички начин производње и односа, а с друге стране – СССР и низ земаља попут Румуније, Мађарске, Албаније, Бугарске, Чехословачке, Југославије, Пољске, где је успостављено социјалистичко уређење. Уследио је период међусобног оптуживања и борбе за утицај и стварање два велика војна савеза. Највећа жеља страна у конфликту била је да друга страна нестане како би се обезбедила доминација. У књизи *Шта њо хоће Америка* Ноам Чомски констатује: „Наравно, и САД и СССР су више волели да једно од њих једноставно испари. Али, пошто би то очигледно проузроковало међусобно уништење, успостављен је систем управљања светом који се звао хладни рат.“¹¹ Идеја је била да се око Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза окупи што већи број земаља које су на-

⁹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије*, трећа књига, Нолит, Београд, 1988. стр. 12.

¹⁰ „<https://sr.wikipedia.org>, 3. 2. 2018.

¹¹ Ноам Чомски, *Шта њо хоће (у сивари) Америка*, Чигоја, Београд, 1999, стр. 78.

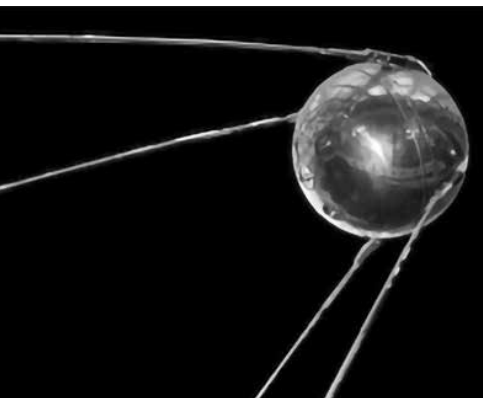
гињале ка једном од два система уређења друштвених односа и производње. Један блок је окупљао следбенике оних који су желели да заштите свет од „комунистичке опасности“, а други блок борио се против „империјализма“.

У таквим међународним околностима први корак начиниле су Сједињене Америчке Државе и у Вашингтону, 1949. године, потписале Атлантски пакт у којем су, осим САД, биле Канада, Данска, Белгија, Француска, Холандија, Исланд, Италија, Луксембург, Велика Британија, Португалија и Норвешка. Тако је настао војни савез под називом НАТО (*Nort Atlantic Treaty Organizacion*). Ускоро су се прикључиле и Шпанија, Грчка, Турска и Савезна Република Немачка. Данас је у НАТО-у 30 земаља¹² а седиште организације налази се у Бриселу.

На другој страни, европске социјалистичке земље, на челу са Совјетским Савезом, које су већ биле повезане Информбироом, потписале су Варшавски пакт 1955. године. Савез су чиниле: СССР, Немачка Демократска Република, Пољска, Чехословачка, Мађарска, Румунија, Албанија и Бугарска. Наступиле су године сукоба који се видео чак и на спортским приредбама. Тако је 1956. године, због британске интервенције у Египту и совјетске у Мађарској, одређени број земаља бојкотовао Олимпијске игре у Мелбурну.

Термин „свемирска трка“ настао је као последица такмичења између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, у периоду од 1957. до 1975. године. Појавила се жеља за истраживањем и доминацијом у свемиру како би се приказала супериорност нација. Сам назив, у ствари, означава наставак трке у конвенционал-

¹² https://www.nato.int/nato-welcome/index_bs.html 10. 3. 2019.

СЛИКА 1.1.
Сателит Спутњик, извор
www.wikipedia.com

ном наоружавању између САД и СССР. То је период у коме је дошло до лансирања првих вештачких сателита у Земљину орбиту и путовања првих људи у свемир. Могуће је одредити и дан почетка такмичења и трке у свемиру. У част годишњице Октобарске револуције, лансиран је сателит „Спутњик“ 14. октобра 1957. године. Лансирање је извршено на космодрому Бајконур у данашњем Ка-

захстану. У тренутку лансирања првог вештачког сателита – „Спутњика“, људска врста „прешла је Рубикон.“¹³

Овај догађај изазвао је велику узнемиреност у америчкој јавности, али је био и показатељ техничко-технолошког напретка СССР. Наравно, не треба заборавити ни то да су напредак у овој области и јавно презентовање резултата истраживања представљали и значајну психолошку предност код домаће и међународне јавности. После четири месеца и Сједињене Америчке Државе лансирале су свој први вештачки сателит, „Експлорер 1“. Ипак, ако занемаримо да је један од разлога истраживања било показивање надмоћи и доминације, можемо слободно рећи да су први сателити који су лансирани у Земљину орбиту били, превасходно, у служби науке.

¹³ Младен Тишма, *Прилози домаћој библиографији космонаутике: космичка шехника, космичко право, војни аспекти космоса*, Војно дело, Београд, 2015, стр. 343.

1.1.2.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ПОЈАВА ВЕШТАЧКИХ САТЕЛИТА

Глобализација је појам који се највише помиње у контексту економије и либерализације светске трговине. Истовремено, користи се и као термин који објашњава промене у друштву, култури, идејама. Паул Хопер у делу *Живот са глобализацијом* наводи: „Глобализација подразумева већи степен глобалне међузависности него што је раније постојао, примећује се у заједничком интересу и обавезама, у појављивању глобалних мрежа, трансационализма, детериторијализације, временско приближавање простора и убрзавање свакодневног живота.”¹⁴ Такође, исти аутор у делу *Разумевање културне глобализације* урадио је велики посао спојивши више постојећих теорија о културној глобализацији. Он проналази заједнички именитељ ове теме око које се воде дебате у широкој научној заједници.¹⁵

Појам и идеја глобализације нису само производ нашег времена. И у далекој прошлости људи су трговали ван граница својих земаља и из удаљених предела увозили егзотичне робе. Данас, у модерном свету брзих комуникационих веза, глобализација је наша реалност, и то не само у домену слободне трговине. После Другог светског рата долази до великог развоја трговине и регионализације, а седамдесетих година 20. века почињу да се виде резултати тзв. глобализације. „Два процеса који означавају овај период у развоју савремених међународних односа, јесу процес глобализације и регионализације.”¹⁶

¹⁴ Paul Hopper, *Living with globalization*, Berg Publishers, 2006, p. 4.

¹⁵ Paul Hopper, *Understanding cultural globalization*, Cambridge, 2007.

¹⁶ Владимир Првуловић, *Савремени међународни односи*, Мегатренд, Београд, 2008, стр. 224.

Глобализација је на неки начин интердисциплинарни термин, који можемо посматрати из више углова, као што су повезивање делова планете, већи проток информација и повећање нивоа пријатељства међу народима света и стварање тзв. глобалног села. Овај термин употребио је и Маршал Меклуан у чувеном делу *Гуџенбергова ĩалаксија*.¹⁷

Такође, глобализација је и економски термин који указује на слободну трговину, проток људи и робе. Ту се убрајају и нове технологије и повећање техничко-технолошког нивоа производње, комуникационих средстава и веће примене науке, као и појаве нових медија. О садејству технологије и глобализације Филип Котлер пише: „Технологија покреће другу велику моћну силу, глобализацију. Меклуанова визија 'глобалног села' је постала реалност.“¹⁸

О глобализацији пишу и Михаел Кунцик и Астрид Зипфел у књизи *Увод у знаносћ о медијима и комунологији*: „Глобализација, крилатица која је делом заменила појам културног империјализма, већ неко време доминира расправама с подручја критике културе у чијем су средишту светски економски процеси, културолошка надмоћ, итд. ОЕЦД глобализацију схвата као процес у којем тржишта и производња различитих земаља, услед динамике трговања робом и услугама, те кретања капитала и технологије, све више постају зависни једни од других.“¹⁹ Такође, аутори истичу да глобализација представља широк појам који се односи на

¹⁷ Маршал Меклуан, *Гуџенбергова ĩалаксија*, Нолит, Београд, 1973.

¹⁸ Филип Котлер, *Како креираићи, овладаићи и доминираићи ѿржишћем*, Адигес, Нови Сад, 2007, стр. 12.

¹⁹ Michael Kunczik, Astrid Zipfel, *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, 2006. str. 240.

многе области људског деловања „Глобализација обухвата покретљивост особа (исељавање, туризам, привремени рад у другим земљама итд.), брзо ширење нових технологија по целој свету, глобално финансијско тржиште, те проток информација и забавних садржаја широм света.“²⁰

У савременој науци о управљању – менаџменту, глобализација је и маркетиншки појам. Она је донела и многе трендове у светским размерама у периоду после Другог светског рата. Осим познатих економских трендова где је порастао степен међународне трговине, капитала, све већег ограничења државног суверенитета и све већи утицај међународних организација, попут ММФ-а и Светске трговинске организације, дошло је и до веће размене у култури, туризму као и до пораста светских миграција становништва.

Оно што је свакако обележило овај период јесте огроман напредак глобалних телекомуникација, комуникационих сателита, интернета, телефоније. Можемо с правом рећи да је појава глобалних медија била резултат појаве глобалног тржишта. Станко Црнобрња у делу *Есџејшика њелевизије и нових медија* истиче: „Нова медијска технологија је, по својој суштини, глобална. И филм и књига, и телевизија су глобални медији, али нови медији су структурално и временски (дакле, тренутно) глобални.“²¹ Повезујући глобализацију и медије, са посебним освртом на кинематографију, и Жил Липовецки у делу *Глобални екран* наводи: „У свету, у коме је најмања земља суочена са глобализацијом, кинематографија по-

²⁰ Исто, стр. 240.

²¹ Станко Црнобрња, *Есџејшика њелевизије и нових медија*, Клио, Београд, 2010, стр. 321.

СЛИКА 1.2.
Сателит Телстар 1, извор
www.wikipedia.com

на неки начин укинуте државне границе у емитовању радијског и телевизијског програма, а можемо слободно рећи да је тиме интернационализован систем масовног комуницирања. Телстар 1 је годинама служио као веза између Европе и Северне Америке. Сателит је омогућио пренос слике и звука на велике даљине. Овај догађај је сигурно значајан за историју масовног комуницирања, као што је то својевремено представљао проналазак штампе. Овим чином је, осим почетка ере сателитске телевизије, започео процес глобализације масовног комуницирања.

стаје вектор културне афирмације за мале државе, као и за нове економске силе.“²²

Непосредно по лансирању првих сателита у Земљину орбиту и од почетка медијске утакмице великих сила, дошло је и до лансирања првих комуникационих сателита у свемир.

Тако је 1962. године лансиран Телестар 1 и тиме су